

שיטת רש"י בסוגיא דתחב לו חבירו לתוך פיו

(א)

ידוע שיטת ר' נחוניא בן הקנה שהיה עושה את יוה"כ כשבת לתשלומין: מה שבת מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין אף יוה"כ מתחייב בנפשו ופטור מן התשלומין (כתובות ל). דהיינו המדליק גדיש של חבירו בשבת פטור מתשלומי נזק כי באותו שעה נתחייב ג"כ מיתה, ויליף לה מ"ולא יהיה אסון ענוש יענש" הא אם יהיה אסון יענש במיתה ולא בממוץ. וכמו כן סבר ר' נחוניא שאף המדליק את הגדיש ביוה"כ פטור מן התשלומין כי באותו שעה נתחייב כרת. נחלקו אביי ורבא בגמ' שם מ"ט דר' נחוניא, אמר אביי נאמר אסון בידי אדם ונאמר אסון בידי שמים מה אסון האמור בידי אדם פטור מן התשלומין אף אסון האמור בידי שמים פטור מן התשלומין. רבא אמר טעמא דרבי נחוניא בן הקנה מהכא: "ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתו מזרעו למולך ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו" אמרה תורה כרת שלי כמיתה שלכם מה מיתה שלכם פטור מן התשלומין אף כרת שלי פטור מן התשלומין. "שואלת הגמ': מאי איכא בין רבא לאביי? איכא ביניהו זר שאכל תרומה, אשר עונשו מיתה בידי שמים. לאביי פטור כי כל אסון נכלל במשמעות דרשתו אפ' מיתה בידי שמים, ולרבא חייב כי הוקש למיתת ב"ד, כרת לבד.

הגמ' מקשה, ולאביי פטור והאמר רב חסדא מודה ר' נחוניא בן הקנה בגונב חלבו של חבירו ואכלו שהוא חייב שכבר נתחייב בגניבה קודם שבא לידי איסור חלב אלמא דמעידנא דאגביה קנייה מתחייב בנפשו לא הוה עד דאכיל ליה הכא נמי בעידנא דאגביה קנייה מתחייב בנפשו לא הוי עד דאכיל ליה.

הגמ' שקל וטרי בענין זה: הכא, במאי עסקינן? כגון שתחב לו חבירו לתוך פיו. סוף סוף כיון דלעסיה קנייה מתחייב בנפשו לא הוי עד דבלעה. כגון שתחב לו לתוך בית הבליעה. היכי דמי? אי דמצי לאהדורה ניהדר אי לא מצי לאהדורה אמאי חייב.

ומסיקה בכמה אפשרויות: א, דתחב לו חבירו לתוך בית הבליעה באופן שאי אפשר לאהדורה אלא ע"י הדחק. ב, רב פפא אמר כגון שתחב לו חבירו משקין של תרומה לתוך פיו. ג, רב אשי אמר בזר שאכל תרומה משלו וקרע שיראין של חבירו.

בתירוץ הראשון פירש"י ד"ה ע"י הדחק: דאי נמי אהדרה ממאסה ולא חזיא לבעלים הלכך מגזל לא גזלה אמאי קא מחייבת ליה בתשלומין אהנאת גרונו ומעיו והיא שעתא חיוב מיתה איכא, ע"כ. פ', מכיון שא"א להחזיר את התרומה לבעלה כי היא נמאסת עד כדי כך שאין לה שום שווי, אין כאן חיוב גזילה וודאי אין כאן חיוב מזיק. אלא רק נשאר חיוב הנאה אשר בא בעידנא שבולעה ובאותו שעה נתחייב בנפשו ולאביי יהיה פטור מן התשלומין מדין קם ליה מדרבה מיניה.

מדוייק מלשונו של רש"י שפירש שהתרומה אינה נמאסת מיד כשהושמה בפיו אלא אי נמי אהדרה הוא ממאסה ואז לא חזיא לבעלים. ויש לשאול למה הוצרך רש"י לזה ולא פירש באופן יותר פשוט שהתרומה נמאסת מיד. ולפום ריהטא י"ל שרש"י רצה להשיב דנידון דידן אינו מקרה של זה נהנה וזה לא חסר וגם לתרץ קושית התוס' מהגמ' חולין, ע' בתוס' ד"ה לא צריכא דמצי לאהדורה על ידי הדחק. לדעת התוס' שפירשו דמיירי בתרומה שהיתה שוה מעט יותר משו"פ ועתה נתקלקלה אבל עדיין שוה משהו אפילו אם זה נהנה וזה לא חסר פטור מ"מ כיון דשוין כל שהוא אז מיחייב בכל הנאתו, כמו דמצינו אצל מאן דדר בחצר ישן של חבירו שחייב לשלם דמי הנאתו כי הוא מפסיד את חבירו בשחרוריתא דאשיתא (ב"ק כ:)¹. גם הקשו התוס' מהגמ' חולין (ע.א.) שטומאה בלועה שלא בפניו מיחזא חזיא וא"כ אפ' בבית הבליעה חזיא ולכן הוסיפו שבית הבליעה ממאסה את התרומה קצת אכן עדיין יש בה שווי. ונראה שרש"י בפירושו ג"כ עמד על קושיות האלו, ותירץ דבית הבליעה אינה ממאסת כלל, כדאיתא בחולין, ועוד כיון שיש שוויות הרי זה נהנה וזה חסר, אכן אי אהדרה ממאסה.

אבל מתוך פירושו לתירוץ השני של הגמ' אנו רואים שלדעת רש"י אפ' תפרש שתירוץ הרשואן מיירי בתרומה דלא חזיא כלל בשעת ההנאה

¹ אגב, יש להעיר אל ראיות התוס' מ"היקפא יתירתא" דלכאורה זה מיירי בהפסד גדול יותר משו"פ, וע' במהרש"א שם.

לא הוקשה לו דז"נ וזל"ח, שהרי כן פירש בדברי רב פפא שאמר כגון שתחב לו חבירו משקין של תרומה לתוך פיו ופירש"י ד"ה משקין של תרומה: ולא תדחקה לשנויה בבית הבליעה, אלא מכיון שתחבה לתוך פיו אימאסא לה ולא מצית לאיחיובי משום גזילה דהא לא חזיא למידי אלא אהניית גרונו ומעיו מיחייב, ומיתה ותשלומין באים כאחד, ע"כ. לפירוש התוס' י"ל שאף כאן הגמ' מדוברת באופן שעדיין יש שוויות פחותה משו"פ אבל לדעת רש"י אין כאן שוויות כלל ולא חזיא למידי. לכן כדיבורו שלמעלה בתירוץ הראשון מוכרחים אנו לומר שרש"י כ' דמיירי בתרומה הנמאס רק אם יחזור אותו ולא מיד בכניסתה לבית הבליעה מטעם שהוקשה לו מהגמ' בחולין לחוד ולא כדי לצייר מקרה של ז"נ וז"ת.

א"כ יש להבין, האיך כ' רש"י דמיירי בתרומה דלא חזיא כלל, מכיון שזה נהנה וזה לא חסר פטור!

(ב)

רעק"א מציין שתוס' בב"ק (כ: ד"ה איתהנית) ג"כ הקשו על זה ותירצו באופן אחר וז"ל: ואם תאמר שהוא דתחב לו חבירו בבית הבליעה דריש אלו נערו אמאי חייב האוכל זה נהנה וזה לא חסר הוא שאם היה מחזיר היתה נמאסת ואין שוה כלום. וי"ל דלא דמי הואיל ונהנה מחמת החסרון שהיה מתחילה מידי דהוי אהא דתנן מתוך הרחבה משלם מה שנהנית דאלעיסה לא מחייב דהוי שן ברה"ר אלא אהנאת מעיו מחייב אע"פ שאם מחזירו אין שוה כלום, ע"כ. מבואר בדעת התוס' דלא בעינן שההנאה עצמה גורמת לחסרון אלא כל היכא שההנאה באה מחמת חסרון יכול הבעל לתבוע ממונו. וכן בתירוץ דרב פפא אע"פ שהתרומה נמאסת מיד וההנאה עצמה אינה גורמת שום חסרון לבעלה מ"מ ההנאה באה מחמת החסרון הנגרמת בעת שנתחבו המשקין לתוך הפה.

ובפשטות נראה דסברת התוס' שייך רק ברצון, דאי החסרון באה מחמת אונס, האיך נאמר שהחסרון הנגרם ע"י א' שלא ברצון השני תצטרף להנאת השני כדי שתחשב לז"נ וז"ח לחייבו תשלומין? ואם נומר שרש"י סבר כדעת הריצב"א² המובאת בתוס' (ד"ה ואי דלא מצי לאהדורה אמאי

² הגמ' מתחילה תירץ דמיירי שתחב חבירו לתוך בית הבליעה סתם והקשה הגמ' ה"ד אי דמצי לאהדורה ניהדר אי לא מצי לאהדורה אמאי חייב. פירש"י ד"ה אמאי חייב, אמאי חייב מיתה אנוס הוא. הקשו הר"י (תוס' ד"ה ואי דלא מצי לאהדורה אמאי חייב), לוקי כגון

חייב), אזי יש לומר שבהכרח התירוץ הראשון של הגמ' מייירי באונס ולא שייך לומר סברת התוס' כדי לחייבו אהנאתו, וא"כ ניחא מה שפירש רש"י דמייירי בתרומה שיש לו שווי בבית הבליעה כי הוקשה לו הגמ' חולין וגם הרי עתה זה חסר. אבל בתירוץ של רב פפא אין הכרח לומר דמייירי באונס אלא יכלנו לומר דמייירי גם ברצון, ומעתה הא דפירש רש"י שהמשקין אינו חזיא למידי אינו קשה שהרי מכיון דהנאתו באה מחמת חסרון וניחא לו בה, הוא חייב לשלם דמי הנאתו, כמש"כ התוס'.

לפי דרך זה פורחת מח' אחר בין רש"י ואותו תוס' בב"ק. תוס' שם הקשו אמאי חייב הרי ז"נ וזל"ח אע"פ שמתחילה הבינו כמו שפירש"י שהתרומה לא נמאסת מיד ומבואר בלשונם "שאם היה מחזיר היתה נמאסת". ביאור הדבר, אפי' תאמר שיש שוויות בבית הבליעה מה בכך הרי התרומה כבר אבוד ונתרחקת מיד בעליה. לעומת זה, ביארנו שא"א להעמיד דברי התוס' בתירוץ הראשון של הגמ' וע"כ צריך לומר שפירוש רש"י שוויות בבית הבליעה מספיקה להחשיב בליעת האוכלה כחסרון לבעליה. ומח' זו צ"ב.

(ג)

כל זה מיוסד על ההנחה שרש"י סבר כהריצב"א, בפרט שמוכרחים אנו לומר שהגמ' עוסקת באונס מטעם דא"ל מיד כשמשים בפיו ולא אהדרה קנאה. אך רש"י לא השתמש בביטוי קנין בכלול פירושו, ומשמע מהיקף דבריו שפיו אינו קונה בהאופנים הנזכרים בסוגייתינו. וזה נראה מדברי רש"י בתחילת הסוגיא ד"ה שתחב לו חברו, דלא אגבהה ולא קניה. ולא איתותב בהמשך הגמ' אלא הא דאינו חייב משום מזיק, ואם תימא דמיד כשמשים בפיו ולא אהדרה קנאה, למה לא פירש"י שבאמת זאת היא קושיית הגמ'.

יש להביא עוד ראיה לזה מהסוגיא דרבי אבין לקמן (לא). הקשה הגמ', אמר רב חסדא: מודה רבי נחוניא בן הקנה, בגונב חלבו של חברו

שמרצונו מניח לו לתחוב דהשתא ודאי חייב מיתה אע"ג דלא מצי לאהדרה וממון נמי לא מיחייב כיון דלא מצי לאהדרה אלא על הנאת גרונו ומעיו וההיא שעתא קים ליה בדרכה מיניה! והריצב"א פירש על דרך רש"י ותירץ דפשיטא ליה להש"ס דאיירי כשתחב לו בע"כ דכשתחב לו מרצונו מיד כשמשים בפיו ולא אהדרה קנאה מיד להתחייב באונסין ואין באין כאחד דמסתמא מניחה בפיו ואח"כ תחב לו באצבעו או בכוש.

ואכלו שהוא חייב, שכבר נתחייב בגנבה קודם שיבא לידי איסור חלב. לימא פליגא דרבי אבין, דאמר רבי אבין: הזורק חץ מתחילת ארבע לסוף ארבע וקרע שיראין בהליכתו פטור, שעקירה צורך הנחה היא, הכא נמי הגבהה צורך אכילה היא! ותירץ, הכי השתא, התם אי אפשר להנחה בלא עקירה, הכא אפשר לאכילה בלא הגבהה, דאי בעי גחין ואכיל. ופירש"י ד"ה דאי בעי גחין וז"ל: למטה מג' טפחים ואכיל ובציר מג' לאו הגבהה היא, ע"כ. פי', מכיון שאפשר באכילה בלא הגבהה, כגון מי ששוחה ואוכל למטה מג' טפחים שכל הנמצא למטה מג' טפחים חשיב כמונח ע"ג קרקע ואפילו הגביה אינו חשיב מוגבה, לכן מעשה ההגבה נפרדת ממעשה האכילה והחויב ממון בא קודם החיוב מיתה.

הקשה עליו הר"י (תוס' ד"ה דאי בעי גחין ואכיל), מה שייך הגבהה בדבר שהוא תופס בידו או בפיו, ד"ונתן בידה" אמר רחמנא? כלומר, האין סבר רש"י שההגבהה בדברי רב חסדא היא הגבהה הלכתית, דהיינו קנין הגבהה? הא לא בעינן קנין הגבהה באוכלין. אלא הגבהה היינו לקיחה בעלמא או לתוך ידו או לתוך פיו. לכן פירש התרצן צריך להסביר האין אפשר אכילה בלא מעשה לקיחה, ודלא כרש"י שפי' האין אפשר אכילה בלא קנין הגבהה.

אלא כתב הר"י דה"פ, דאי בעי גחין ואכיל אם הוא בראש קנה יכול הוא לשחות ולתוחבה עד בית בליעתו אע"ג דבהך אכילה אינו עושה כן והוא הגבהה זו לצורך אכילה מ"מ הואיל ויכול להתחייב בלא הגבהה לאו צורך אכילה היא.

ולפי דרכו הוסיף דה"ה דה"מ למימר דאפשר לאכילה בלא הגבהה כגון אם תחבה לו חבירו. וכעין זה כתבו הריטב"א והרא"ה בהמשך הסוגיא: מאי איכא בין האי לישנא להאי לישנא? איכא בינייהו: המעביר סכין ברה"ר וקרע שיראין בהליכתו, להך לישנא דאמרת אי אפשר להנחה בלא עקירה, הכא נמי אי אפשר להנחה בלא עקירה; להך לישנא דאמרת לא מצי מהדר לה, הכא מצי מהדר לה. העיר הריטב"א (ד"ה מאי בינייהו איכא בינייהו מעביר ארבע אמות) וז"ל: וה"ה דמצי למימר דאיכא בינייהו שתחב לו חבירו לתוך פיו, דלמאן דאמר אי אפשר להנחה בלא עקירה הכא נמי אי אפשר לאכילה בלא הכנסה לפיו ופטור, ולמאן דאמר אי בעי לאהדורי מצי מהדר ליה הכא חייב דהא מצי מהדר ליה, ע"כ. אך צריך הוא לדחוק ולומר שסוגיין דלעיל כהאי לישנא בתרא הוא.

ובדעת רש"י יש ליישב קושיית הר"י וגם להראות שא"א לומר שתחב לו חבירו הוי נ"מ בין הלישנא קמא ולישנא בתרא. כתב השטמ"ק דנראה לו שדברי רש"י ז"ל עיקר ולא קשיא כלל, דהא ודאי אין דרך קנייה בפה והיינו משום דלא מצינו בדרכי הקניות אלא הגבהה ומשיכה ומסירה וגדולה שבכלם ההגבהה דהדברים שדרכן שאינם נקנין אלא בהגבהה, והוסיף להקשות על שיטת הריטב"א ורא"ה, דאם אפשר לומר שתחב לו חבירו הוי נ"מ, אמאי לא עביד תלמודא בעיא אחריתי דשייכא לענין שמעתין ועביד בעיא למיעבד. ולשיטת רש"י ניחא הכל, כי לא שייך קנין בכלל בתחב לו חבירו ואין כניסה לפה מחייב לו תשלומין.

ולפי זה ניחא טובא לשון רש"י בסוגיין "דלא אגבהה ולא קניה" — כפי דברי השטמ"ק, אין קנין בלא מעשה ההגבהה כלל.³

(ד)

אם כנים הדברים, דרש"י לא ס"ל שפיו קונה והכרעת הריצב"א אינו פתוח לו, האיך יתרץ קושיית הר"י דלוקי כגון שמרצונו מניח לו לתחוב דהשתא ודאי חייב מיתה שכן נהנה?

הריטב"א כבר עמד על זה וכתב בד"ה ואי דלא מצי לאהדוריה אמאי חייב, וז"ל: אנוס הוא, ובדין הוא דמצי לאוקמה כשתחב לו חבירו לרצונו, אלא דניחא ליה לתרוצי לפום אוקמתיה דהא ודאי לישנא דתחב לו חבירו לאונסו משמע. וי"ל שרש"י פירש ע"פ דרך זה.

אבל א"כ הדרא קושייתנא לדוכתא: אם הלשון של תחיבה משמע באונס, אף בדברי רב פפא צריך לפרש דמיירי באונס שכן הוא תירץ כגון שתחב לו חבירו משקין של תרומה לתוך פיו. ומכיון שמונחים שדברי התוס' בב"ק אינם שייכים במקרה של אונס, עדיין צריכים אנו להקשות, האיך פירש"י בדברי רב פפא שהמשקין לא חזי למידי, הרי ז"נ ול"ח פטור!

(ה)

להקדים, הריצב"א מסיק וז"ל: ולכך פשיטא ליה להש"ס דבאונס מיירי וה"פ אנוס הוא ופטור ממיתה וממון דאנן סהדי דלא ניחא ליה

³ ועוד צ"ל דס"ל בפשטות שפיו אינו קונה מדין רשות כמו חצירו.

באכילת איסור, עכ"ל. ויש לתמוה, הרי יש כאן יתור גדול בדבריו. לאיזו צורך הוסיף הריצב"א שאינו חייב דמי הנאתו מטעם דאנן סהדי דלא ניחא ליה באכילת איסור? היה מספיק לו כדי לפרש קושיית הגמ' ולתרוץ קושיית הר"י לכתוב רק שאין כאן חיוב מיתה כי אנוס הוא. הא דכתב דג"כ אינו חייב משום מזיק אינו קשה כ"כ כי באמת מכיון דמיירי באונס אז ממילא אין כאן חיוב מזיק, אבל הך אנן סהדי מיותר לגמרי! ונראה שהוא בא לחלוק על רש"י, דע"י ברש"י ד"ה אמאי חייב, שכ' אמאי חייב מיתה אנוס הוא, משמע שעדיין יש חיוב הנאה אפ' באונס. על זה משיג הריצב"א, מכיון דאנן סהדי דלא ניחא ליה באכילת איסור אין כאן אפ' חיוב הנאה. הרי לפנינו רש"י סבר שיש חיוב תשלומי הנאה גם באונס וגם היכא דלא ניחא ליה באכילה זו כי סוף כל סוף יש לו הנאה במעיו.

והסבר כך הוא: אם אנו מבינים שחיוב הנאה הוא מתורת "ממוני גבך", בכל אופן שנהנין אפ' באונס צריכים להחזיר את הממון לבעליו, יש לומר שמן הדין ראוי הבעל לתבוע ממנו אפילו כשז"נ וזל"ח, אלא דא"א לו לעשות כן כי זה מידת סדום. ויש לשאול, מה יהיה במקרא שהחסרון היה באונס ג"כ? האם יש מקום לומר שכמו שיש חיוב הנאה באונס, יש כאן גם חיוב הנאה כשהחסרון נעשה באונס? מכיון שמין הדין אפילו בלא חסרון ראוי הבעל לתבוע ממנו ובעינן חסרון רק כדי שתביעתו אינה תיחשב כמידת סדון, מה לי אם החסרון נעשה באונס או? אלא ודאי כל היכא שיש חסרון, הבעל יכול לתבוע, וכיון דס"ל לרש"י שהנהנה מחייב לשלם אפ' באונס, א"כ יכלנו לומר שסברת התוס' בב"ק שייך בכל מקרה. ובוזה ניחא שפירש"י בדברי רב פפא שהמשקין לא חזי למידי, כי מ"מ זה נהנה וחייב לשלם אפילו באונס, וזה נחסר ע"י התוחב והורשה לו לתבוע ממנו.

מעתה, אין לומר שרש"י ותוס' בב"ק נחלקו אם שוויות בתוך בית הבליעה חשיב בעין כל כך שיש חסרון בליעתה, כי אפילו בתירוץ קמא של הגמ' רש"י יכול לפרש שזה נהנה וזה חסר עם אותו תירוץ שהביאו התוס'.